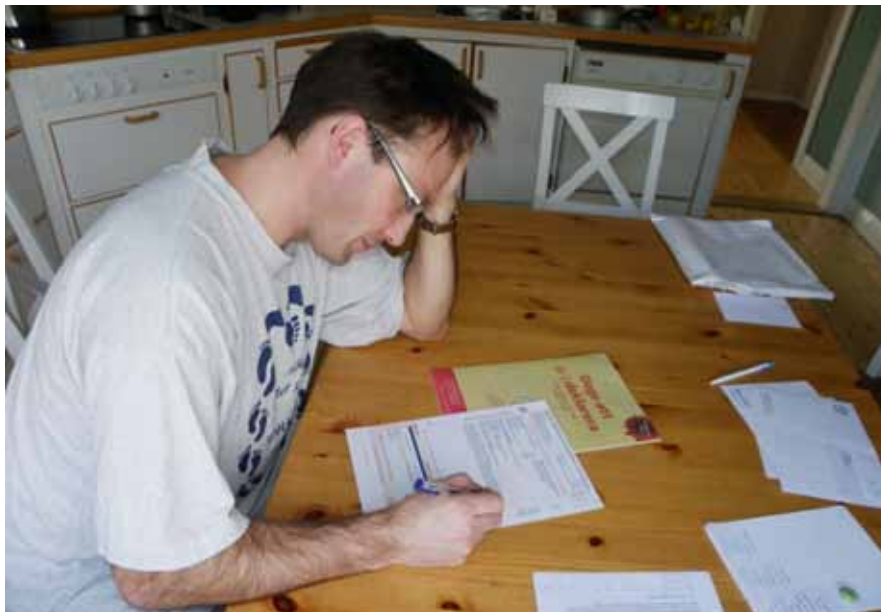

PRIVATEKONOMI

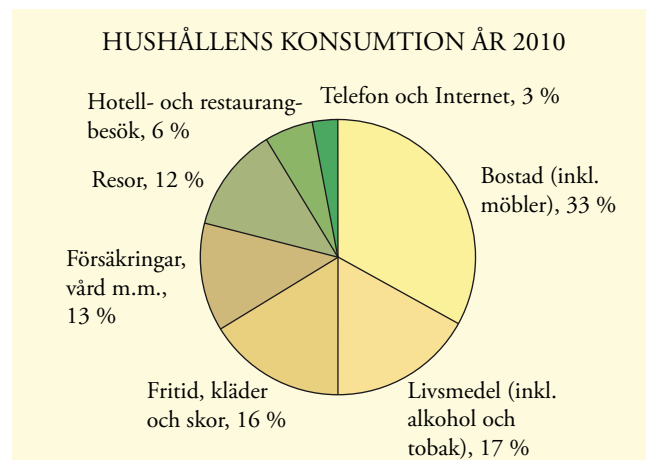

En gång per år måste alla kontrollera att Skatteverket har räknat rätt på deras skatt. Det kallas deklaration.

Det här kapitlet handlar om ditt och andra hushålls ekonomi. Med ordet hushåll menar man en person eller en familj och de inkomster och utgifter som personen/familjen har. Vilka inkomster talar man då om? De som har ett arbete får lön varje månad. De som inte har ett arbete har oftast någon annan form av inkomst, till exempel studiemedel, a-kassa, sjukpenning, föräldrapenning eller försörjningsstöd. När lönen betalas ut har arbetsgivaren redan betalat in inkomstskatten till Skatteverket.

Hushållen har många utgifter: bostad, livsmedel, resor, försäkringar med mera. Vilka utgifter hushållet har beror förstås på hur många personer som ingår i hushållet.

Cirkeldiagrammet visar vad ett typiskt svenskt hushåll lade sina pengar på år 2010. På följande sidor kan du läsa om sådant som är viktigt att veta om din privatekonomi. Det handlar om bostäder, konsumtion, sparande, lån och försäkringar.

Andelen av utgifterna som går till bostaden har ökat under det senaste årtiondet samtidigt som andelen för livsmedel har sjunkit.

Livsmedel Mat och dryck.

BOSTÄDER

I Sverige delar man in bostäder efter vem som äger dem:

- ◇ Hyresrätt (hyreslägenhet). Ett företag eller en person äger bostaden och en annan person hyr den.
- ◇ Äganderätt (oftast villa). Bostaden är ett hus som man äger själv.
- ◇ Bostadsrätt (ofta en lägenhet). Bostaden ägs av en förening.
- ◇ Ägarlägenheter. Man äger själv sin lägenhet. (Det finns bara ett fåtal i Sverige eftersom bostadsformen infördes år 2009.)

Ungefär 40% av Sveriges befolkning bor i hyreslägenheter, 40% i villor och övriga bor i bostadsrätter.

HYRESGÄSTFÖRENINGEN

Hyresgästföreningen har cirka 525 000 hushåll som medlemmar i cirka 1 500 lokala föreningar runtomkring i Sverige. Man kan se föreningen som en "fackförening" för hyresgäster. Den förhandlar hyror åt sina medlemmar, hjälper medlemmar som har problem med sin hyresvärd och försöker påverka politikerna.

Hyresgästföreningen förhandlar främst med hyresvärdar med hus där det finns ett avtal om förhandling. Resultatet av en sådan förhandling påminner sedan om ett kollektivavtal på arbetsmarknaden; det gäller alla som bor i huset. Om en hyresgäst vill det, så kan han/hon istället själv förhandla om hyran med sin hyresvärd. Föreningen hjälper också medlemmar som bor i hus utan förhandlingsavtal.

Hyresgästföreningen

Hyreslägenhet

Den som bor i en hyreslägenhet kallas hyresgäst. Hyresgästen skriver ett hyreskontrakt med den som äger huset där lägenheten finns. Ägaren kallas hyresvärd. Ägaren är oftast ett privat företag eller ett kommunalt företag, men kan också vara en privatperson.

I hyreskontraktet står vilka regler som gäller både för hyresgästen och för hyresvärden. Här står bland annat hur mycket hyra som ska betalas varje månad och vad som ingår i hyran, till exempel el, vatten, kabel-tv, garageplats med mera. Hyreskontraktet säger också vilka regler som gäller om andra personer än hyresgästen använder lägenheten.

Det är hyresgästens ansvar att hålla lägenheten ren och snygg. Det är också hyresgästens ansvar att betala för saker som går sönder på grund av att hyresgästen själv har varit oförsiktig. Däremot ska hyresvärden betala om exempelvis kylskåpet går sönder för att det är gammalt och utslitet.

Hyresvärden ansvarar för trappuppgången i hyreshus.

Kabel-tv När alla lägenheter i ett hus är kopplade till samma tv-antenn och abonnemang.

Utslitet Något som är utslitet har använts så många gånger att det inte längre fungerar så bra.

Blåkulla, Solna. Under 1900-talet flyttade miljontals människor i Sverige från landsbygden till städerna. Det blev bostadsbrist. Kommunerna byggde därför på kort tid ett stort antal lägenheter. Lägenheterna ingick i det så kallade miljonprogrammet. Målet var en miljon nya lägenheter på tio år. Idag upplevs inte alltid de här lägenheterna lika positivt som de gjorde när de byggdes på 1960- och 70-talen.

En viktig sak i hyreskontraktet är regler för vad som gäller när hyresgästen eller hyresvärden vill avsluta hyreskontraktet. Om hyresgästen vill flytta eller om hyresvärden vill att hyresgästen ska flytta gäller den uppsägningstid som står i hyreskontraktet. Om uppsägningstiden är tre månader får hyresgästen bo kvar tre månader även om hyresvärden vill att hyresgästen ska flytta direkt. Det motsatta gäller också: hyresgästen måste betala hyra i ytterligare tre månader efter uppsägningen, även om han/hon inte bor kvar i lägenheten längre. Regeln om uppsägningstid skyddar både hyresgästen och hyresvärden.

Många människor i Sverige bor i kommunalt ägda hyreshus. Staten har bestämt att kommunerna måste bygga lägenheter om inte privata bolag bygger. Målet är att alla ska ha någonstans att bo. I din hemkommun finns säkert ett kommunalt allmännyttigt bostadsbolag. Det finns förstås också privata bostadsbolag och hyres-

vårdar. På många håll i landet är det brist på hyreslägenheter. Det påverkar främst ungdomar och människor med låga inkomster. De har sällan råd att köpa en bostadsrätt eller en villa. För dem som vill hyra en lägenhet är det viktigt att i god tid ställa sig i bostadsbolagets kölista (där var och en erbjuds en lägenhet i tur och ordning) eller ta kontakt med en bostadsförmedling.

För att hjälpa dem som har lägst inkomster har staten infört ett bostadsbidrag. Bidraget kan man söka hos Försäkringskassan om man är under 29 år gammal. Även barnfamiljer kan söka. Bostadsbidragets storlek beror på hushållets inkomster och på hyrans storlek.

Brist När det finns för litet av något.

Förmedling En plats där man kan få hjälp att hitta något, t.ex. arbete eller bostad.

Att bo i egen villa är populärt. Den som vill göra sitt hus större eller bygga ett nytt hus på sin tomt måste kontakta kommunen. Det är olagligt att bygga hus utan kommunens tillstånd. Det kallas bygglov.

Den egna villan

Många tycker om att äga sitt eget hus (villa) och sin egen tomt, det vill säga marken runt huset. I städerna är villornas tomter ofta små. I mindre städer och på landsbygden hittar man ofta större tomter. Här finns också gårdar som är en gammal indelning av marken från den tid då Sverige var ett jordbrukssamhälle. Den som äger ett hus får själv ta hand om reparationer och inköp, men får också själv bestämma hur huset ska se ut.

Väldigt få människor har råd att köpa ett hus utan att låna pengar. När man tar lån måste man också tänka över sin ekonomi. Har man råd med att betala ränta på de lånade pengarna även om räntan stiger? Har man råd att amortera, det vill säga betala tillbaka lånet?

Den som äger en fastighet får också räkna med att betala kommunal fastighetsavgift. Avgiften beror på fastighetens värde och kan maximalt bli cirka 6 800 kr per år (2012). Om man bor i villa och har frågor om fastighetsavgiften kan man kontakta kommunen.

Ränta Den procent av lånet som man betalar till banken för att få låna.

Fastighet Hus, tomt eller gård som någon äger.

Bostadsrättsföreningen Jakob i Jakobsberg.

Bostadsrätt

Bostadsrätt betyder att lägenheterna ägs av en bostadsrättsförening. Att köpa en bostadsrätt innebär två saker. För det första köper man rätten att vara med i föreningen genom att betala en insats till föreningen. För det andra betalar man en avgift till föreningen varje månad. Bostadsrättsföreningen sköter sedan det gemensamma, såsom trapphus, hissar, trädgård, vattenledningar med mera. Föreningen fattar beslut om det här demokratiskt. Om något går sönder i den egna lägenheten, till exempel kylskåpet, får man dock betala det själv.

När man vill flytta kan man sälja sin rätt till lägenheten och föreningsmedlemskapet. Marknadsvärdet avgör hur mycket pengar man kan få. Vill många ha lägenheten blir priset högt och tvärtom.

Antalet bostadsrätter i Sverige har ökat de senaste åren. Det beror delvis på att många hyresrätter görs om till bostadsrätter, särskilt i storstäder. Nya lägen-

heter som byggs är dessutom i många fall bostadsrätter. Företagen som bygger bostäder kan tjäna mer pengar på kort tid på bostadsrätter jämfört med hyresrätter. Statens tidigare stöd till byggande av hyresrätter är idag nästan helt borta.

Bostadsbrist

På vissa platser är det brist på bostäder i Sverige, framförallt hyreslägenheter. Orsakerna är delvis ekonomiska. En mer grundläggande orsak är att den svenska befolkningen förändras. Befolkningen växer och allt fler väljer att bo i städer där det då blir trångt. I många mindre kommuner står dock lägenheterna tomma.

Insats En summa pengar som man sätter in vid ett köp.

Trapphus Den del av ett större hus där trapporna finns.

SKILLNADER MELLAN OLIKA BOSTADSFORMER		
	<i>Ansvar och bestämmande</i>	<i>Ekonomi</i>
Villa	Stort eget ansvar och bestämmande	Stor kostnad (lån)
Hyreslägenhet	Litet eget ansvar och bestämmande	Månadskostnad
Bostadsrätt	Gemensamt ansvar och bestämmande (förening)	Insats (lån) och månadsavgift

KONSUMTION

I diagrammet på sidan 83 kan man se att livsmedel är en stor del av hushållens konsumtion. Om hushållet har en bil så brukar den också vara en stor kostnad. Den behöver service och drivmedel. Bilens värde minskar dessutom varje år. Den som inte kör bil lägger ofta pengar på buss- eller tågbiljetter.

Hushållen kan också ha stora kostnader för tv, datorer och mobiltelefoner. De kostar mycket vid själva inköpet. Dessutom har de löpande kostnader för abonnemang. Utöver det är kläder en viktig del av hushållens konsumtion.

Avbetalning

Att köpa en vara på avbetalning innebär att man får varan direkt utan att behöva betala hela summan vid inköpet. Resten får man betala av, månad för månad. Det kan vara lockande att köpa på avbetalning, men det är ofta en dålig affär. Butiken "lånar ut" pengar till konsumenten. Konsumenten betalar en ränta under tiden avbetalningen pågår. Ju längre avbetalningstid, desto mer ränta betalar man. Totalkostnaden för varan man köpte blir alltid högre jämfört med om man inte hade köpt på avbetalning.

Företag är intresserade av att deras kunder ska köpa saker på avbetalning eftersom de tjänar mer pengar på det sättet. Det här blir extra tydligt om man tar exemplet med företag ("banker") som lånar ut pengar snabbt

AVBETALNING

Anna vill köpa en mobiltelefon. Butiken säljer den för 4000 kronor. Anna har inte så mycket pengar. Butiken erbjuder då Anna att köpa telefonen på avbetalning.

Eftersom man kan säga att Anna lånar pengar av butiken så får hon betala ränta och avgifter som ingår i avbetalningarna varje månad. Hon ska då betala 300 kronor varje månad i 15 månader.

Kontant betalning: 4000 kronor

Avbetalning: $15 \cdot 300 = 4500$ kronor

Mobiltelefoner är viktiga för många, men inte gratis! Nya telefoner är dyra att köpa. Abonnemang och samtalsavgifter kan också vara dyrt.

till människor som behöver pengar, exempelvis via sms. Räntan på de här lånen är mycket hög (flera hundra procent), vilket gör det lönsamt för företagen. De fortsätter därför att göra reklam för sina lån.

Det är inte bra att ofta handla på avbetalning eller ta sms-lån. När lönen kommer går den till att betala av saker man redan tidigare har köpt på avbetalning. Pengarna räcker kanske inte till de kommande utgifterna. I värsta fall måste man låna pengar igen. En bättre idé är att vänta med de inköp som inte är absolut nödvändiga. I varje kommun finns det också en konsumentvägledare som man kan vända sig till om man behöver prata med någon om sin privatekonomi.

Drivmedel Ämnen som man bl.a. kör bilar på, t.ex. bensin, diesel eller etanol.

Löpande kostnader Kostnader som återkommer regelbundet.

Abonnemang Avtal med t.ex. ett telefonbolag eller tv-bolag.

Vara (Substantiv) En sak man köper.

Sms Textmeddelande på mobiltelefon.

Vägledare Person som är utbildad för att ge råd på ett visst område.

Fattigdom i Sverige

I ett rikt land märks det tydligt när en liten grupp är fattig. Det är särskilt känsligt för barn och ungdomar. När alla andra har nya kläder eller en ny mobiltelefon upplever den fattiga familjen en svår situation. Allra värst är det för ensamstående föräldrar med låg inkomst. Invandrare hamnar ofta i den här gruppen eftersom de är nya i landet och högre arbetslöshet än andra grupper. De kan vara rika i jämförelse med människor i sitt hemland, men fattiga i jämförelse med andra som bor i Sverige. Det kallas relativ fattigdom.

Rättigheter och skyldigheter vid konsumtion

När man köper något talas det ofta om ”öppet köp”, ”bytesrätt” och ”garanti”. Vilka regler gäller när man köper en vara? Observera att nedanstående regler endast gäller när en person köper något av ett företag, inte av en annan privatperson.

- ◇ Konsumentköplagen säger att den som köper en vara alltid har rätt att lämna tillbaka den om den är felaktig (till exempel när den inte fungerar som den ska), även om den är köpt på rea. De första sex månaderna måste säljaren (butikerna) bevisa att det inte var fel på varan när den såldes. Säljaren måste annars reparera eller ersätta varan. Efter sex månader och upp till tre år måste kunden bevisa att det inte var fel på varan vid köpet. Om kunden inte kan bevisa det blir det svårt att få ersättning.

För att kunna bevisa när och var man har köpt en vara måste man spara sina kvitton.

Köpcentrum, Norrköping. Många butiker på samma plats lockar till sig många kunder.

- ◇ Öppet köp (att man får lämna tillbaka varan och får pengarna tillbaka) och bytesrätt (att man har rätt att byta varan mot något annat av samma värde) är inget som står i lagen utan något som affärerna själva har hittat på. Det är dock bra för kunderna att butikerna använder öppet köp och bytesrätt. De ger ökade rättigheter utöver vad som står i Konsumentköplagen.
- ◇ Företaget kan lämna garanti på en vara. Om garantin gäller två år och en vara går sönder efter till exempel nio månader blir det mycket lättare för kunden att lämna in varan hos säljaren och få den lagad jämfört med det treåriga skydd som Konsumentköplagen ger.

Vid en konflikt mellan en kund och ett företag kan kunden vända sig till Allmänna reklamationsnämnden (ARN), en sorts domstol för konflikter vid köp.

Relativ I jämförelse med andra.

Rea Förkortning av realisation, dvs. att butikerna sänkt priset.

Reklamation Att lämna tillbaka en vara som är felaktig.

SPARA OCH LÅNA

Man bör spara sina pengar på en bank och inte ha dem hemma. På banken är de säkra och ger ränta. När människorna sparar kan bankerna låna ut pengar till företag och privatpersoner. På så sätt fungerar samhällets ekonomi bättre.

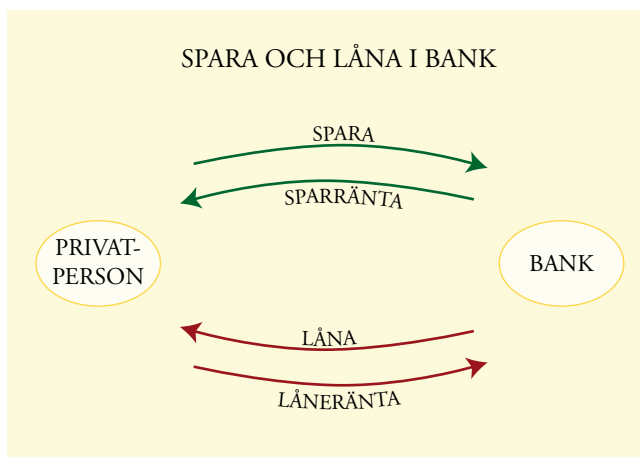
Olika sparformer

Det finns olika sparformer att välja på.

- ◇ Bankkonto, exempelvis sparkonto eller lönekonto. Ett sparkonto ger högre ränta än ett lönekonto.
- ◇ Aktier. Aktier är andelar av ett företag som man kan köpa eller sälja. Om man säljer aktierna dyrare än man köpte dem har man tjänat pengar på dem. Aktier ger också rätt till en del av den vinst som företaget eventuellt gör.
- ◇ Fond. En fond är ett gemensamt sparande som man kan köpa en andel av. Bankens eller fondbolagets experter köper bland annat aktier för pengarna som finns i fonden. Om aktiernas värde ökar så ökar andelens värde och tvärtom.

Att låna pengar av banken

Den som lånar pengar måste betala ränta. Låneräntan som man betalar när man lånar är alltid högre än sparrentan som man får när man sparar. Det är bland annat så bankerna gör en vinst på sin verksamhet.

Enligt religionen islam är ränta förbjudet. Det kan göra det svårt för muslimer i Sverige som behöver låna pengar. Det börjar långsamt erbjudas alternativ från svenska banker som passar dem som varken vill spara eller låna med ränta. Ett annat alternativ som funnits länge är medlemsbanker.

När någon ansöker om ett lån hos en bank prövar banken om personen har råd att betala tillbaka sitt lån. De undersöker om personen har ett fast arbete (tillsvidareanställning). Banken vill också veta om kunden har några andra tillgångar. Om banken bedömer att personen själv inte har tillräckligt god ekonomi kan en

Tillgångar Sådant som har ett ekonomiskt värde, t.ex. ett hus eller en båt.

FÖR- OCH NACKDELAR MED OLIKA SPARFORMER		
	<i>Fördel</i>	<i>Nackdel</i>
Bankkonto	Låg risk, enkelt på kort sikt	Låg ränta
Aktie	Möjlighet till hög vinst	Hög risk, kräver mycket kunskap
Fond	Ganska låg risk, ganska hög vinst (varierar mellan olika fonder och över tid)	Lång tid, avgifter från fondbolagen, kräver en del kunskap

Bankkontor. På ett bankkontor kan man få hjälp med sina bankärenden. Man kan boka en tid med sin bank för att diskutera sin privatekonomi.

Ett snabbt sätt att få fram pengar är att till exempel pantsätta ett smycke på en pantbank. Om inte smycket "köps tillbaka" inom en viss tid är det risk att det har sålts vidare till någon annan.

annan person gå in som säkerhet. Den personen går då i borgen, vilket innebär att han/hon får betala skulderna om den som lånat pengarna inte klarar av det själv. Man ska vara väldigt försiktig med att gå i borgen för någon. Allt som du kan läsa om nedan gäller nämligen också för den som går i borgen för någon.

Obetalda skulder

Det första som händer när man inte kan betala ett lån eller avbetalning är att banken eller företaget skickar en påminnelse. Om man ändå inte kan betala tar banken/företaget kontakt med ett inkassoföretag som skickar ytterligare en påminnelse. Om man trots det inte kan betala tar inkassoföretaget ärendet vidare till den statliga Kronofogden. Kronofogden ger en sista möjlighet att betala. Om det ändå inte är möjligt tar Kronofogden fallet till domstol.

Tingsrätten bestämmer då att den som är skyldig pengar måste betala sin skuld. Det ena sättet är utmätning vilket innebär att sådant personen äger säljs på auktion. Det andra sättet kallas skuldsanering. En person som har skuldsanering lever på existens-

minimum i upp till fem år. Det innebär att Kronofogden under den här tiden tar alla pengar personen tjänar över en viss minimigräns. För en vuxen person var gränsen år 2010 cirka 150 kronor per dag, exklusive hyra.

Har man en gång hamnat hos ett inkassoföretag eller hos Kronofogden kan man få problem att låna pengar senare, även om man då har en god ekonomi. Banker och andra företag samlar in kreditupplysningar innan de skriver avtal med nya kunder.

Auktion Försäljning där köparna får konkurrera med varandra om hur mycket de vill betala.

Pantsätta Lämna in något värdefullt för att snabbt få pengar; senare vill man troligen köpa tillbaka det man lämnade in.

Exklusive När man inte räknar in något, utan något.

Kreditupplysningar Information om hur en person har betalat sina skulder.

SOCIALFÖRSÄKRINGAR

I vissa länder, till exempel USA, är försäkringar en mycket stor del av privatekonomin. Där får man själv betala försäkringar för exempelvis sjukdom. Försäkringsbolaget betalar sedan kostnader för sjukhusbesök och rehabilitering, samt ersätter en del av den förlorade inkomsten. Sådana försäkringar blir givetvis dyra för hushållen. Sverige och många andra länder har därför valt ett annat sätt att försäkra medborgarna.

Sverige brukar kallas för en välfärdsstat. Det innebär att stat, kommun och landsting tar ett stort ansvar för att alla medborgare ska få chansen att leva goda liv. Det kan vara allt från att ha rent vatten och bra bostäder till att alla får utbildning och sjukvård efter behov.

En viktig del av välfärden är att staten försäkrar medborgarna. Det kallas socialförsäkringar. Här blir skillnaden tydlig mellan Sverige och exempelvis USA. De viktigaste socialförsäkringarna är sjukförsäkringen, föräldraförsäkringen och pensionen.

REGLER FÖR SJUKPENNING

Om sjukdom eller skada gör att du inte kan arbeta under en längre tid finns två viktiga tidpunkter:

- ◇ Efter 90 dagar kan du bara få sjukpenning om du inte kan göra något arbete alls hos din arbetsgivare.
- ◇ Efter 180 dagar kan du bara få sjukpenning om:
 - a) Försäkringskassan bedömer att du kommer att bli frisk och kan gå tillbaka till ditt arbete inom ett år från sjukdomens början eller
 - b) du inte kan göra något arbete alls på arbetsmarknaden.

Den som aldrig kommer att kunna arbeta heltid på grund av exempelvis en sjukdom kan ansöka om sjukersättning istället för sjukpenning.

Alla i Sverige betalar skatt. Drygt 40% av all den statliga skatt som betalas in används sedan för att betala ut ersättning till sjuka som inte kan arbeta, föräldrar som är hemma med barn och till pensionärer. Dessutom är arbetsgivarna med och betalar genom arbetsgivaravgiften. Den statliga Försäkringskassan och Pensionsmyndigheten genomför utbetalningarna.

Istället för att var och en betalar sin egen försäkring är alla med och betalar gemensamt och solidariskt genom skatten. Tanken är att systemet ska vara jämlikt och rättvist. Den som behöver socialförsäkringen ska få det oavsett hur mycket pengar man har.

Sjukförsäkringen

Den första sjukdagen får man inga pengar från sjukförsäkringen. Det kallas karensdag. Den andra dagen till och med andra veckan betalar arbetsgivaren 80% av lönen, vilket kallas sjuklön. Arbetsgivaren kan kräva läkarintyg. Om man fortfarande är sjuk efter två veckor eller om man inte har någon arbetsgivare ska man ansöka om sjukpenning hos Försäkringskassan. Sjukpenningen är en viss del av den tidigare inkomsten.

Under 00-talet har politikerna (både vänster och höger) gjort reglerna i sjukförsäkringen mindre generösa. En orsak är att sjukförsäkringen är mycket dyr för staten. Försäkringskassan har också blivit hårdare när det gäller sina bedömningar. Från år 2005 till år 2010 ökade antalet personer som fick nej till sjukpenning med 155%.

Försäkring Ett avtal med ett försäkringsbolag som gör att man kan få pengar och hjälp om något händer, t.ex. en olycka.

Arbetsgivaravgift Den som anställer en person måste betala arbetsgivaravgift, drygt 30% av den anställdes lön, till staten.

Solidarisk Som bryr sig om andra och är beredd att hjälpa dem.

Föräldraförsäkring. Många svenska pappor tar ut en stor del av föräldrapenningen.

Föräldraförsäkringen

I många rika länder som inte har någon föräldraförsäkring, till exempel Italien, föder kvinnorna få barn. Det blir ett problem inom några årtionden när ett fåtal ska försörja den växande gruppen äldre. I länder med föräldraförsäkring föds fler barn eftersom föräldrarna, särskilt mammorna, inte förlorar inkomst när de är hemma med barnen. Kvinnornas yrkeskarriärer kan lättare utvecklas. Om det finns förskolor för de små barnen fungerar det här ännu bättre. Landet blir mer jämställt.

I Sverige innebär föräldraförsäkringen att man kan få föräldrapenning. Den är 80% av lönen i 480 dagar. Pappan måste ta ut 60 av dagarna, annars försvinner dessa dagar. Samma sak gäller för mamman. Det finns dessutom barnbidrag för att förbättra barnfamiljernas ekonomi. Reglerna för barnbidraget är lika för alla familjer och betalas ut för varje barn man får. År 2012 var barnbidraget 1050 kronor per månad och barn. Familjer med flera barn får ett extra tillägg.

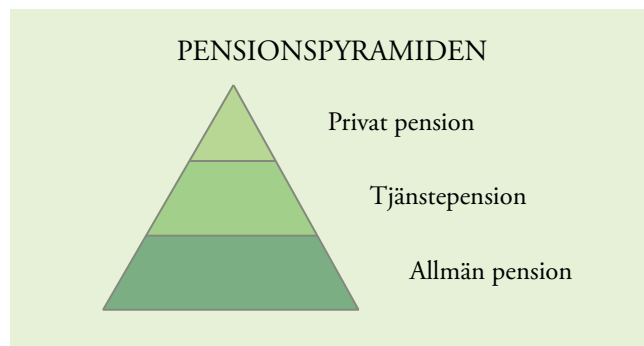
Pensionen

Pension är pengar som man har tjänat in under sitt arbetsliv. Pensionen får man ut när man är för gammal för att arbeta. Pensionsåldern i Sverige är 65 år. Man har rätt att arbeta till 67 om man vill. Politikerna diskuterar om man kan höja pensionsåldern i framtiden.

Något förenklat kan man säga att pensionen består av tre delar.

- ◇ Den allmänna pensionen är pengar som arbetsgivaren betalar in som en del av den statliga arbetsgivaravgiften. Man får lägre pension om man är arbetslös. Den största delen av pengarna kallas inkomstpension och den sköter staten om. Den mindre delen kallas premiepension. Det är pengar som man själv placerar i olika fonder.
- ◇ Tjänstepension är pengar som arbetsgivaren betalar in. Oftast har arbetsgivaren kommit överens med fackföreningarna om det här. Man får själv välja var dessa pengar ska placeras.
- ◇ Man kan också ha ett privat pensionssparande. Det innebär exempelvis att man pensionssparar i en bank.

Den som har bott och arbetat en stor del av sitt liv i ett annat land får ta kontakt med hemlandet för att eventuellt kunna få pension därifrån.

Karriär Att "göra karriär" innebär att gå framåt i arbetslivet till uppgifter med högre lön och högre status.

PRIVATA FÖRSÄKRINGAR

Den svenska staten försäkrar oss inte mot allt. Man måste till exempel försäkra sitt hem och sin bil själv. Privata försäkringar tecknar man hos försäkringsbolag. För att försäkringsbolaget ska kunna betala ut pengar måste det ha många kunder. Alla kunder betalar en avgift som kallas försäkringspremie. Eftersom inte alla råkar ut för olyckor finns det då pengar till dem som drabbas. Om olyckrisken är hög blir det dyrare att köpa en försäkring. Det är till exempel dyrt att försäkra en motorcykel, eftersom motorcykelförare ofta drabbas av olyckor.

Försäkringsavtalet kallas ibland försäkringsbrev. I det står alla regler och undantag. En viktig sak att tänka på är självriskan. Självriskan är en summa pengar som försäkringsbolaget bestämmer. Alla reparationer som kostar mindre än självriskan får försäkringsskuden själv betala. När man tecknar en försäkring bör man därför ta reda på hur hög självriskan och försäkringspremien är och vad som egentligen ingår i försäkringen.

Hemförsäkringen ger ekonomisk ersättning vid bland annat stöld och brand. Det gäller både själva huset och egendomen i huset som kallas för lösöre. I hemförsäkringen finns även andra skydd. Ett exempel är försäkring vid resa och ett annat är ekonomisk hjälp

om du skulle behöva en advokat.

Om man har en bil eller motorcykel säger lagen att den måste vara trafikförsäkrad. Försäkringsbolaget betalar in trafikförsäkringen till statens kostnader för trafikolyckor. Vill man försäkra sin bil vid olycka måste man utöver trafikförsäkringen betala en halv- eller helförsäkring på bilen.

Medlemsförsäkringar

Staten försäkrar dig inte mot arbetslöshet. Det får du göra själv genom att gå med i en a-kassa, det vill säga en förening. Alla som är medlemmar i föreningen (även arbetslösa) betalar in en medlemsavgift och föreningen betalar ut a-kasseersättning till dem som saknar arbete. Den a-kassa som har många arbetslösa måste ha en högre avgift än den a-kassa där de flesta har arbete. Tidigare hjälpte a-kassorna varandra för att minska skillnaderna mellan olika grupper, men det är inte tillåtet längre. Du kan läsa mer om a-kassan i kapitlet Arbetsliv.

Stöld När någon tar något som någon annan äger.

Advokat Person som hjälper människor med frågor som handlar om lagar och regler.

